

УДК 342.34

Лопушинський Андрій Іванович,

слухач магістратури Херсонського національного технічного університету
за спеціальністю 8.15010011 «Електронне урядування»

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ: УКРАЇНА «ЗА» ЧИ «ПРОТИ»?

***Анотація.** У статті на основі широкого теоретичного та практичного матеріалу розглядається проблема запровадження в Україні електронної демократії як складової електронного урядування. Показано, що в нашій державі цей процес знаходиться лише на початковій стадії свого становлення та розвитку, у той час, коли більша частина технологій, потрібних для підтримки функцій електронної демократії, на сьогодні вже цілком доступна. Завдання української влади й полягає в тому, щоб зуміти поєднати сучасні інформаційні технології з елементами новітньої демократії, тим самим забезпечити просування України на шляху до європейських стандартів управління.*

***Ключові слова:** інформаційне суспільство, електронне урядування, електронна демократія, цифрові технології, євроінтеграція України, світовий та вітчизняний досвід.*

Лопушинский А.И. Электронная демократия: Украина «ЗА» или «ПРОТИВ»?

***Анотація.** В статье на основе широкого теоретического и практического материала рассматривается проблема внедрения в Украине электронной демократии как составляющей электронного управления. Показано, что в нашем государстве этот процесс находится лишь на начальной стадии своего становления и развития, в то же время, когда большая часть технологий, необходимых для поддержания функций электронной демократии, сегодня уже полностью доступна. Задача украинских властей и состоит в том, чтобы суметь соединить современные информационные технологии с элементами новейшей демократии, тем самым обеспечить продвижение Украины на пути к европейским стандартам управления.*

***Ключевые слова:** информационное общество, электронное управление, электронная демократия, цифровые технологии, евроинтеграция Украины, мировой и отечественный опыт.*

Lopushynskiy A.I. E-democracy : Ukraine «FOR» or «AGAINST»?

***Annotation.** On the basis of a broad theoretical and practical material we consider the problem of the introduction of e-democracy in Ukraine as part of E- governance. It is shown that in our state, this process is only in its initial stages of its formation and development, at the same time, when most of the technology, necessary to maintain the functions of e-democracy, is now fully available. The task of the Ukrainian authorities is to be able to connect modern information technology with elements of modern democracy, thereby ensuring Ukraine's progress towards European standards of governance.*

***Keywords:** information society, e-government, e-democracy, digital technologies, Ukraine's European integration, international and domestic experience.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Як відомо, загальносвітовою тенденцією розвитку суспільства є його трансформація до інформаційного суспільства та суспільства знань, у центрі якого постає людина з усім розмаїттям її інтересів і потреб. На сьогодні в більшості країн світу спостерігається тенденція розвитку електронного урядування і підвищення рівня мобільності. У зв'язку з тим, що участь у політичних процесах має важливе значення, виникає потреба в розгляді такого поняття, як «електронна демократія». Водночас в Україні електронна демократія перебуває лише на стадії зародження. У той же час більша частина технологій, потрібних для підтримки функцій електронної демократії, нині в нашій державі вже доступна. Саме тому мета електронної демократії й полягає в полегшенні демократичних процесів, участі та управління, а не в запровадженні якогось конкретного типу демократії. Саме тому Україна, як повноправний член світового співтовариства, не може стояти осторонь процесу реалізації державної політики інформатизації та розбудови інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи концепції електронної демократії розглядалися в працях відомих учених, таких як Р.Катц, Й.Масуда, М.Порат, Т.Стоуньєр, Дж.Фонтейн та ін. Становлення та розвиток основ електронної демократії в сучасних умовах досліджували вітчизняні науковці А. Береза, С. Бондаренко, А. Голубєва, Н. Грицяк, Н. Джингарадзе, М. Золотухін, Б. Кім, Й. Ліу, І. Улицька та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим в українських умовах електронна демократія ще не набула належного поширення та наукового дослідження, насамперед у науці державного управління, що значно послаблює можливості становлення громадянського суспільства в нашій державі в перспективних умовах її євроінтеграції.

Формулювання цілей статті. Саме тому метою нашої статті й стало висвітлення світового та першого вітчизняного досвіду запровадження електронної демократії, показу її позитивних сторін і проблемних моментів.

Виклад основного матеріалу. Загальносвітові тенденції глобалізації, трансформації індустріального суспільства до інформаційного суспільства та суспільства знань, зростання масштабів складності, невизначеності та ризиків, недовіри населення до органів влади, збільшення плюралізації та активності суспільних структур, а також інші чинники загострили кризові явища традиційного державного управління, побудованого на принципах бюрократії, ієрархічної організації, централізації, стабільності організації та державної служби тощо. Це зумовило потребу пошуку нових способів, принципів, механізмів та моделей державного управління, серед яких особливе місце посідає електронне урядування (government), що базується на концепції нового державного менеджменту та концепції “політичних мереж”, проте додало до них нові теоретичні положення [5].

Провідне місце в системі електронного урядування посідає електронна демократія як суттєвий елемент долучення громадянського суспільства до управління державою. Ще донедавна терміни *електронна демократія*, *кібердемократія*, *віртуальна демократія*, *цифрова демократія* сприймалися в науковому середовищі досить скептично. Ці терміни визнавалися швидше публіцистичними, ніж науковими. Проте пройшло всього кілька років і феномен електронної демократії став предметом досліджень серйозних науковців. Більш використовуваним став термін *електронна демократія*, оскільки саме визначення «електронний» умовно позначає нові інформаційно-комунікативні канали зв'язку державних органів і громадян [1].

Теоретичні основи концепції електронної демократії розглядалися в працях таких відомих учених, як Р.Катц, Й.Масуда, М.Порат, Т.Стоуньєр та ін. Так, Дж.Фонтейн розглядає концепції й моделі віртуальних органів

виконавчої влади й віртуальної держави. Електронному уряду й демократії в країнах Заходу присвячено наукові праці К. Макнат, М. Кітсинга, Р. Гібсона, С. Уорда та ін. Переваги електронного уряду аналізуються в наукових публікаціях австрійських дослідників Р. Ранумюллера, Г. Ортофера й Х. Гібера [11].

Одним з найвідоміших теоретиків електронної демократії вважається Й. Масуда, який сформулював ідею про формування демократії участі на основі інформаційних технологій і етики спільного використання інформації. Згідно з підходом Й. Масуди масове виробництво інформації і знань підсилює роль регулятивної діяльності людей, під час якої встановлюються й контролюються необхідні в суспільному розвитку соціальні зв'язки, що з'єднують воєдино людей, речі й символічні об'єкти. При цьому зростає значення як комунікаційної діяльності, так і соціального управління. Якщо в індустріальному суспільстві найбільш прогресивною формою правління була представницька демократія, то в інформаційному – демократія участі [2].

Як вважає відомий дослідник політичної комунікації М. Вершинін, “електронна демократія” – це будь-яка демократична політична система, у якій комп'ютери й комп'ютерні мережі використовуються для виконання найважливіших функцій демократичного процесу, таких, як поширення інформації й комунікація, об'єднання інтересів громадян й ухвалення рішень (шляхом консультацій і голосування) [3, с.98].

Рекомендація CM / Res (2009) є першим міжнародно-правовим документом для встановлення стандартів у галузі електронної демократії. У Рекомендації CM / Res (2009) визначають електронну демократію (e-democracy) як інструмент зміцнення демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Її головним завданням є „електронна підтримка демократії”. Е-демократія є однією зі стратегій підтримки демократії, демократичних інститутів, демократичних процесів і поширення демократичних цінностей.

Вона доповнює традиційні інструменти демократії і є взаємопов'язаною з ними [12].

Електронна демократія може мати такі складові: електронний парламент, електронне законодавство, електронний суд, електронне посередництво, електронні вибори, електронний референдум, електронне голосування, електронні петиції, електронні кампанії, електронні опитування тощо. Усі ці складові повинні забезпечувати максимально якісною та правдивою інформацією про політиків, їхній досвід та результати діяльності державних органів [4].

Перспективи розвитку е-демократії безпосередньо визначаються рівнем розвиненості інформаційного суспільства в країні: рівнем комп'ютеризації населення, доступом до мережі Інтернет, рівнем міждержавної та міжрегіональної нерівності тощо. Водночас зазначені показники засвідчують недостатній розвиток в Україні відповідної інфраструктури.

Електронна демократія, з одного боку, сприяє новому розвитку демократичних інститутів, з іншого – зустрічає складності, насамперед технічного характеру. Приміром, Інтернет відкриває можливості нової організації виборів, у тому числі голосування з персональних комп'ютерів. Однак практика свідчить, що саме технічні труднощі ще не дозволяють широко використовувати нові технології. Суттєвою перепорою для реалізації форм е-демократії є загальний рівень розвитку інформаційного суспільства в Україні, який не забезпечує рівного доступу громадян до отримання інформації, доступності для громадян різних форм електронної демократії. Гострою проблемою розвитку електронної демократії в Україні залишається помітна міжрегіональна «цифрова нерівність», відсутність дієвих кроків з її подолання [7].

У той же час різні аспекти електронної демократії вже певний час упроваджуються в розвинутих країнах світу (Австралія, США, Німеччина,

Південна Корея, Китай, Естонія, Швеція) та підтримуються провідними міжнародними організаціями.

Лідером у просуванні електронної демократії по праву вважаються США. Тут електронна демократія не тільки досягла високого розвитку, а й продовжує динамічно розвиватися, відтиснувши теледемократію на другий план. Найбільш популярні в США такі аспекти електронної демократії, як комп'ютерне лобіювання (інтернет-лобіювання), що включає в себе три основні напрямки: використання комп'ютерних мереж як інформаційного ресурсу для лобіювання; прямий інформаційний тиск через комп'ютерні мережі; використання комп'ютерних мереж для безпосереднього спілкування з посадовими особами органів державної влади або органів місцевого самоврядування [10].

Крім того, досвід багатьох країн свідчить, що в процесі формування національної стратегії, виявляючи політичну волю, проблему широкого використання інформаційних комп'ютерних технологій слід поставити в один ряд з іншими найважливішими для нашої країни проблемами – подолання бідності, поліпшення освіти, підвищення якості медичного обслуговування тощо.

Застосування державними органами, громадянами й бізнесом мобільних технологій зумовило появу нових термінів, наприклад, “мобільний уряд” (“м-уряд”) і “мобільна демократія” (“м-демократія”). Мобільні опитування й голосування стають дедалі популярнішими не тільки в розвинених демократичних країнах, а й у такій державі, як Китай. Уперше мобільне голосування було проведено в Китаї 2005 року. Це відбулося під час телешоу “Super Girl”. Організаторів цього заходу вразила активність китайських користувачів, які надіслали більше 40 мільйонів повідомлень. Досягнення загальної “мобілізації” почав використовувати й уряд цієї країни. Зокрема, нещодавно в Китаї пройшла кампанія “Запитай прем'єр-міністра” (Ask the Premier). У ході її користувачам пропонувалося надіслати SMS-

повідомлення з питаннями прем'єрові, на частину з яких він повинен був відповісти. Підсумком кампанії стало 250000 повідомлень із питаннями. Причому свої питання надсилали практично всі верстви населення країни, включаючи робітників, фермерів і студентів [8].

Отже, можна зробити висновок, що, очевидно, мережні ІКТ є ефективним інструментом здійснення деліберативної демократії з її акцентом на вільне обговорення проблем й ухвалення рішень на основі рівноправної участі всіх зацікавлених сторін. У той же час роль електронної демократії в процесі розвитку демократичних інститутів неоднозначна. Як показує практика, “електронна держава” може існувати в рамках не тільки демократичних, а й тоталітарних режимів. “Електронна демократія”, з одного боку, сприяє новому розвитку демократичних інститутів, з іншого – зустрічає складності насамперед технічного характеру. Приміром, Інтернет відкриває можливості нової організації виборів, у тому числі голосування з персональних комп'ютерів. Однак практика показує, що саме технічні труднощі ще не дозволяють широко використовувати нові технології [4].

Щодо України, то тут політики й державні діячі іноді використовують інтерактивні форми політичної комунікації, однак цей спосіб спілкування громадян із владою поки що малоефективний. Елементи онлайн-демократії й електронного уряду використовуються сьогодні здебільшого для рекламування окремих структур влади.

Водночас упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему суспільних відносин дає змогу розширити можливості суспільно-політичної участі громадян, створити умови для зростання громадської активності та становлення е-демократії. Задля цього в Україні було прийнято кілька законодавчих актів парламенту про Національну програму інформатизації, укази Президента України, зокрема про розвиток українського сегмента Інтернету, постанови уряду, присвячені виконанню окремих положень цих законів та указів. Слід зазначити, що саме сьогодні

державі потрібна цілісна і, найголовніше, послідовна, результативна політика в галузі інформатизації [6].

У цьому зв'язку в Розпорядженні Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні” від 15 травня 2013 р. № 386-р електронна демократія розглядається як форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [9].

Основними напрямками розвитку е-демократії в Україні є: по-перше, удосконалення нормативно-правового забезпечення, щоб громадяни, організації за допомогою електронних ресурсів мали зв'язок з органами державного управління; по-друге, забезпечити пряме залучення й участь громадян у реалізації державної політики та мережевої культури; по-третє, створення електронного простору для проведення різних дискусій, визначення суспільних інтересів, потреб і висловлення незалежної думки кожного громадянина, що підвищить якість формування громадської думки; по-четверте, забезпечити вільний доступ до інформації про діяльність уряду [9].

Останнім часом до розвитку електронної демократії в Україні все більше долучається громадянське суспільство. Так, 19 квітня 2013 року швейцарський Фонд «Скорочення ризиків» спільно з ВГО «Громадянський Конституційний Конгрес» на “круглому столі” на тему: «Референдум-онлайн – шлях до відкритого суспільства» презентували соціальну інтернет-платформу «www.referendum-online.org». У засіданні “круглого столу” взяли участь експерти, представники громадсько-політичних організацій та народні депутати. У рамках заходу відбулася доповідь члена Римського клубу, члена Світової академії мистецтв та науки, члена Міжнародної академії

менеджменту, доктора економіки університету Женеви, професора Богдана Гаврилишина [13].

На думку організаторів заходу, можливість для активної участі громадян в управлінні країною підвищить відповідальність суспільства і сприятиме розвитку політико-правової культури. Узгодження дій влади з громадянами при ухваленні державних рішень дозволить поліпшити якість державного управління. З цього приводу Голова фонду «Скорочення ризиків» Володимир Костерін вважає: «Ми знаходимося на порозі того, що в майбутньому всі державні рішення будуть ухвалюватися інтерактивно. Соціальний проект «www.referendum-online.org» – це прототип майбутньої моделі участі громадськості в здійсненні державної політики» [13].

У своєму виступі голова «Громадянського Конституційного Конгресу» Юрій Збітнев зазначив: «Референдум-онлайн – це не просто нова якість прямої демократії, ми, фактично, уперше в історії України відкриваємо двері в новий світ суспільно-політичних відносин, що мають назву “електронної демократії”. Створюючи нові інститути комунікацій поза межами існуючої політичної системи референдум-онлайн дає можливість кожному громадянину реально впливати на розвиток країни і суспільства» [13].

Висновки з даного дослідження. Аналіз ситуації в Україні свідчить, що поширення технологій, які полегшують включення громадян у політику, ще не призвело ні до прямого мережного представництва інтересів, ні до помітного розвитку електронної демократії в українському суспільстві. Водночас, як вважають фахівці, це обов’язково відбудеться в доступному для огляду майбутньому. Таким чином, е-демократія підвищить рівень прозорості та відповідальності діяльності органів влади, сприятиме формуванню в громадян таких навичок, як компетентність і відповідальність, необхідних для забезпечення життєздатності демократії. Її можливості повинні активно використовуватися для прискорення процесів демократизації в українському суспільстві – розширення спектра взаємодії

між громадянами, між громадянами та владними інститутами, прискорення реакції влади на звернення громадян (формування зворотного зв'язку), роз'яснення громадянам рішень влади тощо.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження порушеної нами в статі проблеми вбачаються у висвітленні наступних кроків запровадження електронної демократії, викликаних реалізацією Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Береза А. В. Парадокс посередника у запровадженні електронної демократії [Текст] / А. В. Береза // Держава і право. Юридичні і політичні науки. - 2011. - № 51. - С.669-673.
2. Бондаренко С. В. Особенности создания и функционирования площадок “электронной демократии” [Текст] / С.В.Бондаренко // Полис. Политические исследования: науч. и культурно-просвет. журн. - 2011. - № 5. - С.164-178.
3. Вершинин М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе: перспективные направления исследований // Актуальные проблемы теории коммуникации. Сборник научных трудов / М.С. Вершинин. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004.
4. Голубева А. А. Электронная демократия в России: формирование традиции политической осведомленности и участия [Текст] / А.А. Голубева, Д.Р.Ишматова // Вопросы государственного и муниципального управления: ежекварт. науч.образоват. журн. - 2012. - № 4. - С.50-65.
5. Грицяк Н. В. Електронна демократія: простір довіри та політичної взаємодії [Текст] / Н.В. Грицяк // Аналітика і влада: журн. експерт.-аналіт. матеріалів і наук. пр. - 2012. - № 6. - С.193-197.
6. Джинчарадзе Н. Г. Розвиток електронної демократії в Україні [Текст] / Н.Г.Джинчарадзе // Аналітика і влада: журн. експерт.-аналіт. матеріалів і наук. пр. - 2012. - № 6. - С. 170-177.
7. Золотухін М. Влада в онлайні. На шляху до електронного врядування та електронної демократії: досвід Миколаєва [Текст] / М.Золотухін // Громадянське суспільство. - 2011. - № 1. - С.29.
8. Ліу Й. Електронна демократія в інформаційну епоху: досвід Китаю [Текст] / Й. Ліу // Право України. Юридичний журнал: наук.-практ. фах. вид. - 2011. - № 10. - С. 218-224.
9. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>
10. Улицька І.І. Електронна демократія у глобалізованому світі [Текст] / І.І. Улицька // Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. щокв. зб. - 2011. - № 4. - С. 35-38.
11. Kim B. J. Civic Engagement and Internet Use in Local Governance: Hierarchical Linear Models for Understanding the Role of Local Community Groups [Text] / B. J. Kim, A. L. Kavanaugh, K. M. Hult // Administration & Society. - 2011. - Том vol. 43, № 7. - С. 807-835.
12. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) (Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers' Deputies). [Електронний ресурс] // Офіційний

веб-сайт Ради Європи // Режим доступу : http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/Default_en.asp

13. Електронна демократія – вперше в Україні : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politiko.ua/blogpost93327>